

BISERICA ROMÂNĂ UNITĂ: PĂSTRAREA „LEGII STRĂMOȘEȘTI” SAU O „A TREIA LEGE”? VIZIUNEA ORTODOȘILOR ȘI GRECO-CATOLICILOR DIN SEC. XVIII

DIE RUMÄNISCHE UNIERTE KIRCHE: DIE BEWARUNG DES „GESETZES DER VORVÄTER” ODER EIN „DRITTES GESETZ”? DIE VISION DER ORTHODOXEN UND GRIECHISCH-KATHOLIKEN AUS DEM 18. JAHRHUNDERT

ZUSAMMENFASSUNG

Der zugegebene Ziel des Verfassers des Vortrags ist die Analyse der Weise wie die Rumänische Unierte Kirche aus Siebenbürgen von den zwei rumänischen konfessionellen Parteien empfunden wurde, in den gar nicht leichten Versuch einige Beziehungen der Intoleranz, die zu konfessionellen Unverständnis geführt haben, zu erklären. In diesem Sinne bespricht der Verfasser dieses Problem, ausgehend von der Arbeit des Erzpriesters aus Kronstadt, Radu Tempea II, *Istoria Beseareicei Șcheilor Brașovului* (1742), nachdem mehrere Zitate aus den Koryphäen der Siebenbürger Schule Samuil Micu, Gheorghe Șincai und Petru Maior vorgestellt werden. Es werden die Begriffe „Glauben” und „Gesetz” besprochen, so wie diese in den Arbeiten der oben genannte Autoren vorkommen. Die Schlußfolgerung des Vortrags betrifft: die Bemühungen der Rumänen um den eigenen Ritus und alten Bräuche zu bewahren; die theologische Deckung des Begriffs „vorfäterliches Gesetz”; die Beziehung zwischen Ritus und Gesetz bei den griechisch-katholischen Gläubigen die sich an der Interferenz zweier „Fronten” befanden – die Interessen der Lateiner und der nicht unierten Rumänen, woher auch die Syntagma „drittes Gesetz”.

„Și nu ne ocărăți pre noi, căci voi sunteți rătăciții acei, ci mai bine ar fi fost să nu fiți născuți voi; căci pentru ca să aveți cinste și domnie, v-ați călcat legea și ați schimbat cinstea lumească pe ocară veșnică.”¹

„Vezi că împăratul Leopold pe nimenea nu au silit la unirea cu romano-catholicii, fără numai cât au vrut se ajute pe românii cei ticăloși, carii până astăzi nu-și cunosc binele și folosul său, ca se fie povățuiți de bărbați născuți din sângele lor, pre carii îi doare de neamul românesc, nu ca pe neamurile cele streine, care numai pentru aceia cârtesc asupra povățuitorilor celor din neamul nostru, ca se poată suga sângele românilor; că almintrelea n-ar putea trăi sau de-ar și trăi, ar fi mai ticăloși decât românii. Vai neamului românesc, de nu-i va da Dumnezeu înțelepciune!”²

Iată două citate, cel dintâi scris de un cleric ortodox și vizându-i pe greco-catolici, iar cel de-al doilea redactat de unul din cei mai importanți corifei ai Școlii Ardelene, cu referire directă la ortodocși. Obiectul acestui referat este încercarea de a analiza modul în care a fost privită Biserica Română Unită din Transilvania de către cele două partide confesionale românești ardelene. Prin aceasta se va putea explica oarecum dușmănia și intoleranța care au dus, în cele din urmă, la izbucnirea singurului război confesional de pe teritoriul și din istoria României. Care au fost principalele motive care i-au împiedicat pe ortodocși și greco-catolici să ajungă la o înțelegere? Mai pot ele juca oare un rol în ziua de astăzi?

Voi prezenta mai întâi două lucrări redactate de ortodocși, la sfârșitul primei jumătăți a secolului XVIII, și apoi pozițiile greco-catolicilor, așternute pe hârtie în a doua jumătate a secolului XVIII și primul deceniu al celui următor.

¹ Popa Vasile, *Întrebări și răspunsuri pentru legea a treia, ce s-au izvodit, adecă unia, în Țara Ardealului, în Biserica Ortodoxă Română*, VII, 1883, p. 510.

² Gheorghe Șincai, *Cronica românilor și a altor neamuri*, vol. III, București, 1969, p. 237.

Mai întâi lucrarea protopopului de Brașov Radu Tempea II, *Istoria Besearecei Șcheilor Brașovului*, scrisă în anul 1742 și rămasă în manuscris până în anul 1899, când a fost tipărită sub îngrijirea lui Sterie Stinghe. Din nefericire pentru istorici, foile care cuprindeau descrierea evenimentelor bisericești din Ardeal dintre anii 1692-1701 (anume foile 13-21) au fost rupte ulterior din caietul manuscris. Interesant este că foaia 23 menționează plecarea mitropolitului Atanasie la Viena, unde ar fi primit unirea de bună voie: „Iar la anul 1701 Mart. 18, s-au dus vlădica Athanasie la Beci [Viena – n.a.], întru împărăția lui Ignatie Leopold, și mergând la Cardinalul, adică la ispravnicul papei, *acolo cu voia lui au lăpădat și au călcat pravoslavnica lege grecească*, întru care botezat și hirotonit fusese cu jurământ, decii întâi l-au hirotonit diiacon, apoi pater apoi, vlădică papistaș”³.

Istoria lui Radu Tempea este foarte importantă pentru că ne dă posibilitatea să analizăm modul în care era înțeles în prima jumătate a secolului al XVIII-lea termenul *lege*. În protestul din 27 iunie 1701, locuitorii din Brașov și Făgăraș arătau că sunt gata să plătească și pe mai departe darea cuvenită arhierului, dar că nu vor accepta punctele de unire pe care le-a primit acest episcop: „niciodată [nu] să vor zice uniți, încă și puncturilor și legăturilor și unirei care au făcut Rumânii ce se țin de *lege grecească* cu Biserica papistășească, ei [adică locuitorii ortodocși din Brașov și Făgăraș – n.a.] se pun împotriva, și în *legea cea veche grecească*, precum s-au ținut în beserecele Răsăritului nu numai că vor ține tare [...] cum au ținut părinții lor, într-acei chip ei vor sta, și nici cum să vor lăsa. Iară pe popii carii puncturile cele date de vlădica Atanasie, cel mai sus zis, au voit a le primi, și cu *lege papistășească* s-au unit, pre unii ca aceia nu-i vor ține păstori și învățători sufletelor lor”⁴. Despre Patachi se spune că ar fi afirmat „[...] că va lăsa cele papistășești și să va întoarce la toate *obiciaele beserecei grecești*”⁵. De asemenea, clericii și mirenii din Brașov au jurat în anul 1723 că „nici de voe, nici de nevoe nu ne vom uni cu nici una din cele *patru legi* ce sânt primite în Ardeal, nici nu ne vom muta într-alte dogme, ci singură *legea grecească* care până acum am ținut vom ține și de acuma (cum am zis, fără adăugere și fără de scădere)”. Se mai arăta în jurământ că împăratul Leopold a dat decret de toleranță „[...] de au dat volnicie Rumânilor carii să țin de *legea grecească* în țara Ardealului, sau să se unească cu una din cele *patru legi* ce sânt primite în Ardeal, sau să rămâie în *legea lor* care au avut și să trăiască cu acele rânduiale și privilegii cu care până acum au trăit în pace”⁶. Pe de altă parte, preotul Statie a declarat în propriul său jurământ că „întâi, cu inimă curată și cu tot sufletul să slujesc lui Dumnezeu în *lege pravoslavnica grecească a răsăritului*, întru care și preoție am luat, iară *într-altă lege sau dogme* străine nici cum să nu mă înstrăinez [...]. A doaoa, de frate-mieu Jipa cu totul să fiu lipsit, la nici un lucru sau amestecătură să nu mă amestec cu el [...] că iaște de tot *străin de lege și de beseareca noastră*”⁷.

Din cele de până acum ne putem da seama că termenul *lege* însemna pentru ortodocșii din Brașov în primul rând religie, confesiune, mod de a crede. Din acest motiv se precizează că existau patru legi recepte sau primite în Ardeal. În al doilea rând *lege* desemna și învățăturile de credință sau dogmele. De aceea preotul Statie jură să nu primească altă lege sau alte dogme. În al treilea rând, *legea* cuprindea în sine și ritul, și obiceiurile, date fiind legăturile foarte strânse între învățăturile de credință (dogme) și manifestarea liturgică a acestora. Totuși, termenul *lege* nu a fost folosit niciodată atunci când s-au făcut referiri exclusiv la rit sau la obiceiuri rupte de tradiția dogmatică a Bisericii. De aceea se specifică faptul că Patachi s-a întors de la cele papistășești (adică de la ritul latin), la *obiceiurile* Bisericii răsăritene (adică ritul răsăritean) și nu la *legea* Bisericii răsăritene. Și, în fine, clericii și locuitorii ortodocși din Brașov au jurat că nu se vor uni cu nici una din cele patru legi recepte, că nu vor primi alte dogme, ci vor rămâne în *legea lor grecească* în care au fost și până în acel moment, specificând însă, și aceasta este important, că vor rămâne în *legea lor*, fără adăugiri. Această din urmă specificare e foarte importantă, fiindcă ne dovedește că în acei

³ Radu Tempea II, *Istoria Besearecei Șcheilor Brașovului*, ediția Stinghe, Brașov, 1899, p. 25.

⁴ *Ibidem*, p. 31.

⁵ *Ibidem*, p. 44.

⁶ *Ibidem*, p. 59, respectiv p. 57.

⁷ *Ibidem*, p. 61.

ani începea să se contureze o nouă înțelegere a termenului de *lege*. Uniții afirmau că au păstrat prin unire legea grecească, cu specificarea că au adăugat doar la învățăturile de credință ortodoxe încă alte patru puncte. Dar din referirea la Patachi reiese cu claritate că ortodocșii nu i-au mai considerat pe greco-catolici aparținători de lege grecească, ci uniți cu una din cele patru legi recepte, anume cu legea papistășească, folosind însă în continuare obiceiurile răsăritene. Au considerat Biserica Unită drept o *nouă lege*, spre deosebire de ortodocșii rămași fideli *legii celei vechi*.

Ulterior a apărut ideea că Biserica Unită constituie o *a treia lege*. În anul 1746, un anume preot ortodox cu numele Vasile (după unii, această persoană ar fi starețul Visarion de la Sâmbăta) a prezentat o dispută teologică dintre uniți și neuniți. Ea a fost tipărită în 1883 de către Ghenadie Enăceanu, care considera că respectiva creație literară a fost redactată „[...] pentru a reprezenta românii din țara Românească diferențele care separă pre uniți de neuniți. Noi am găsit-o în biblioteca mănăstirii Căldărușeni și ea există în două exemplare, intercalate într-alte piese din literatura monachală și în starea de manuscris”⁸.

În opinia lui Enăceanu, această lucrare „[...] arată gradul de cultură teologică la românii din acea epocă, și el nu trece peste știința ritualului”⁹. Într-adevăr, laitmotivul acestei lucrări este analiza măsurii în care Biserica Greco-Catolică respectă sau nu pravila și „legea părintească”. Ortodocșii se laudau că „noi ne ținem de părinteasca lege, dată nouă de la sfinții apostoli și întemeiată de șapte soboare a toată lumea și a tot neamul nostru. Strămoșii, moșii, părinții noștri au murit întrânsa [...] și voim să murim și noi întrânsa. Iar îndemnarea milostivirii tale [a protopopului unit de Făgăraș – n.n.] o socotim întunecare și răzvrătire”¹⁰. Ortodocșii îi acuzau pe uniți că: „[...] rău ați făcut voi, de v-ați lăsat părinteasca lege; dar ce fel de bucurie veți avea voi în cealaltă lume, văzând pre strămoșii voștri și moșii și tot neamul vostru de atâtea sute de ani să fie în muncă și voi să fiți la bine, cei ce v-ați unit de 47 de ani? O ticăloșilor și de trei ori ocainicilor [nenorociți] decât părinții voștri!”¹¹

Ortodocșii nu-i acuzau pe greco-catolici doar de părăsirea legii strămoșești, ci și de înșelarea propriei lor conștiințe. Acei români care au părăsit legea părintească nu ar fi adoptat cu totul legea latinească, papistășească, ci și-ar fi împăcat conștiința, păstrând elemente din vechea lege și adoptând doar unele din legea catolică: „Ce fel de unie este la voi, căci când veți fi uniți adevărat, trebuie să nu faceți Pascele cu ale grecilor odată, și să nu postiți cele patru posturi de preste an și Miercurile și Vinerile, și să lepădați Octoihul ci cele 12 Minee și Ceaslovul din Biserică; așisderea și Triodul și Penticostarul [...]. Dar așa precum sunteți voi acum nu sunteți uniți, ci amăgiți [...]. Iară voi uniților nu sunteți nici în legea papei, nici într-a noastră, ci sunteți creștini precum scrie la Apocalipsis III 15: Nu ești cald nici ești rece, mai bine ai fi rece, decât cald, că voi să te borăsc din gura mea [...]. Una să ție apusenii și una voi, apoi ce fel de unie este la voi?”¹²

La toate aceste acuze ale ortodocșilor, uniții răspundeau că ei nu au lepădat legea strămoșească, ci au păstrat-o, revenind la ordinea legală, la Biserica cea Una, din care s-au desprins la un moment dat răsăritenii. În primul mileniu creștin, „[...] au fost Biserica grecească de la Răsărit tot una cu Biserica Romei de la Apus; nu au fost ne-unia aceasta credința Răsăritului de atunci. Ci au fost unia sau credința noastră, pe care o ținem noi popii cei uniți acum [...]. Că adevărat, răsăritenii cei ne-uniți au greșit și greșesc și acum, căci s-au rumpt și se desunescu de către Biserica Romei de la Apus”¹³. La aceste acuze, ortodocșii replicau că „Biserica Răsăritului nu s-au rupt de către Biserica Romei, ci stă în starea ei, cum o au luat-o de la Sfinții Apostoli și de la Sf. Sovoare. Ci papa s-au tăiatu de către dânsa, ca un mădular putred și vrednic de lepădatu, după

⁸ Ghenadie Enăceanu, „Introducere” la *Întrebări și răspunsuri pentru legea a treia, ce s-au izvodit, adecă unia, în Țara Ardealului*, 1883, p. 496.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 498.

¹¹ *Ibidem*, p. 503.

¹² *Ibidem*, p. 499, 509.

¹³ *Ibidem*, p. 502.

izvodorile lui și faptele lui cele necuvioase”¹⁴. Tocmai de aceea, „[...] unia voastră, bine să știți, că nu e adevărată, și nu e ca cea dintâi, când Biserica Răsăritului cu a Apusului era tot-una”¹⁵.

Dovada invocată de ortodocși în susținerea acestei poziții era tocmai faptul că ei continuau să respecte întocmai pravila răsăriteană: „Dar ce am stricat noi din pravilă? Au stricat-am noi chotarul Paștilor, pe care l-au așezat 318 Părinți? Precum vedeți că și în anul de as-timp, adevă 1746, le-ați făcut într-o zi cu jidovii. Dar au stricat-am noi 4 posturi de peste an [...]?”¹⁶. Clericul ortodox invoca și alte elemente din pravilă, ca postul din zilele de miercuri și vineri și sinaxarul. Totodată, erau enumerate și „eresurile” catolicilor, dintre care cel mai mare se referea la primatul papal (papei „nu-i ajunge a fi numai arhiereu și papă, ci pofteste a se numi și Dumnezeu pre pământ, adevă în locul lui Christos pre pământ”¹⁷), dar alături de care erau așezate, credința în purgatoriu și multe elemente ritualistice și tradiții proprii creștinismului occidental: raderea bărbilor și mustășilor de către preoții latini, postul din ziua de sâmbătă, numirea Sf. Fecioare „[...] ca pre una din muierile sfinte, adică Sfânta Maria” și nu „Născătoare de Dumnezeu”, însemnarea semnului Sf. Cruci cu două degete (!), slujirea Liturghiei fără antimis și cu azimă¹⁸.

Așadar, se poate concluziona că principalele învinuiri adresate de ortodocși greco-catolicilor constau în lepădarea legii strămoșești și compromisul realizat cu latinii, anume acela de a se uni, păstrând însă destule elemente ale legii strămoșești. Acest compromis a fost realizat datorită unor interese materiale („[...] pentru ca să aveți cinste și domnie, v-ați călcat legea și ați schimbat cinstea lumească pre ocara veșnică”¹⁹). În schimb, ortodocșii, oricât de mari ar fi fost presiunile autorităților politice ale Transilvaniei, se arătau de acord să respecte toate poruncile, dar să nu le fie atinsă legea („[...] când la toate poruncile prea Înălțatei crești ascultăm, și la ale Domnilor noi, ca niște robi, ascultăm. Iară pentru lege nu”²⁰).

Care era însă viziunea elitelor greco-catolice? Cum au privit ei unirea religioasă și în ce categorie eclezială au integrat Biserica lor? Voi analiza în continuare câteva citate ale celor trei mari corifei ai Școlii Ardelene: Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior.

Despre *Samuil Micu* va prezenta un referat mai detaliat Pr. Decan Dorin Oancea. De aceea mă voi limita doar la observația că nepotul marelui episcop Inocențiu Micu Klein considera termenii *credință* și *lege* identici. De exemplu, prezentând problemele religioase din Transilvania de după intrarea acesteia în Imperiul Habsburgilor, arăta că „[...] acuma aceea are cea mai mare întrebare, cum să se întărească *legea catolică în Ardeal*”²¹, așadar religia sau credința catolică. Totodată, continua Samuil Micu, împăratul Leopold s-a arătat interesat de a ușura soarta românilor, și în acest scop a emis o scrisoare în Ardeal prin care arăta că orice român e liber să se unească cu *una din cele patru legi primite* (confesiuni recepte) în principat. Pe de altă parte, când a prezentat evenimentele de după moartea lui Atanasie, afirma că papa i-a acordat lui Patachi slobozenie să se reîntoarcă la *ritul părintesc*. Așadar, în accepția lui Micu, noțiunea de *lege* era diferită de aceea de *rit*.

La fel și în următorul citat, preluat mai apoi de Șincai în *Cronica* sa, Micu declara că „[...] nu știa ei ce sînt *catholicii de legea lătimească*, fără numai cât auzea de la acatholici hule despre ei. Pentru aceia românii într-acele turburate vremi se nevoia să țină credința carea de la început o au luat și carea biserica, sfintele săboare și ss. părinți au învățat-o. Se sfădea grecii cu latinii pentru credință, iară românii nu știa de acele prici ale lor, ci cum am zis, petrecea întru credința și învățatura creștinească carea moșii și strămoșii lor de la începutul bisericei creștinești o-au luat. Toată grija lor era ca se nu slăbească, ori pentru goanele ce pățea ori pentru neștiință, se cadă în

¹⁴ *Ibidem*, p. 511.

¹⁵ *Ibidem*, p. 498.

¹⁶ *Ibidem*, p. 505.

¹⁷ *Ibidem*, p. 503-504.

¹⁸ *Ibidem*, p. 512-513.

¹⁹ *Ibidem*, p. 510.

²⁰ *Ibidem*, p. 513.

²¹ Timotei Cipariu, *Acte și fragmente latine românești pentru istoria beserecei romane mai ales unite*, Blaj, 1855, p. 79.

eres”²². Iar teologul iezuit, pus în cârca vlădicului unit era considerat „un pater iezuvit, *theolog de legea lătimească*”²³.

Totuși, trebuie remarcat faptul că Samuil Micu a încercat să definească, oarecum indirect, termenul *lege*. Este o definiție deosebit de largă, evazivă, și are scopul de a demonstra că românii și catolicii aveau aceeași lege, diferită de cea protestantă: „Întrăceia împăratul bine era înștiințat despre români, că ei nici numărul sfințelor taine, nici cinstea sfintei cruci și a sfințelor icoane, nici chemarea în rugăciuni a sfinților, nici posturile și alte rânduieli și ceremonii bisericești, nici sfânta liturgie nu le vor lepăda, nici nu le vor părăsi, pentru aceea bine cunoștea că ei nici cu calvinii, nici cu luteranii, nici cu unitarii se vor uni”²⁴. Această ambiguitate a definiției lăsa liberă calea de a pune o egalitate între termenii *lege* și *rit*.

Nu putem afirma că într-adevăr acesta va fi fost scopul lui Samuil Micu. În orice caz însă, această cale a fost urmată cu consecvență de Șincai și Maior.

Pentru Gheorghe Șincai, *credința* și *legea* sunt diferite. Astfel, în cronica anului 1796, atunci când îi citează pe Bethlen și pe Cserei, el spune că sunt potrivnici catolicilor și că nu vorbesc „bine”, adică obiectiv. Șincai își îndeamnă cititorii să nu-i creadă pe istoricii calvini care numai obiectivi nu pot fi, deoarece „[...] aceștia numai clevețe scriu asupra rezoluției mai sus aduse, pentru că *ne ura neamul, credința și legea*, ca niște calvinii”²⁵.

Poziția lui Șincai este deosebit de interesantă, deoarece îi condamnă nu doar pe protestanți, ci și pe iezuiți, întrucât aceștia, preluând conducerea episcopiei după moartea lui Patachi, au contribuit la slăbirea unirii religioase: „[...] în vremea trecută stăpânind și ocărmuind iezuviții episcopia, în Săcuime mai toți părăsise unirea, temându-se că cu vreme și prencet vor trebui să părăsească *legea grecească*”²⁶. Dar ce se înțelegea prin *lege*? Credință sau rit? Din răspunsul lui Șincai deducem că înțelegea ca fiind vorba despre dreptul canonic, pravila. Astfel, în ședința a doua a sinodului din anul 1739, preoții au afirmat răspicat: „Patru puncturi care cuprind s. unire, fără de părăsire le va păzi și le va ținea clerul nostru, dară mai la multe, supt vreun pretext, să nu se silească. Legile canonicești, care românește se cheamă pravilă, afară de cele ce s. uniri s-ar părea împotriva, să rămână în tăria sa, și după dânsa să se facă judecățile”²⁷.

Șincai este totuși ambiguu. Revin aici la cel de-al doilea citat prezentat la începutul acestui referat. Comentând rezoluția din 14 aprilie 1698, autorul *Cronicii* afirma: „Vezi că împăratul Leopold pe nimenea nu au silit la unirea cu romano-catolicii, fără numai cât au vrut se ajute pe românii cei ticăloși, carii până astăzi nu-și cunosc binele și folosul său, ca se fie povățuiți de bărbați născuți din sângele lor, pre carii îi doare de neamul românesc, nu ca pe neamurile cele streine, care numai pentru aceea cârtesc asupra povățuitorilor celor din neamul nostru, ca se poată suge sângele românilor; că almintrelea n-ar putea trăi sau de-ar și trăi, ar fi mai ticăloși decât românii. Vai neamului românesc, de nu-i va da Dumnezeu înțelepciune! Așadară, cetitoriule! de vei ceti pe Betlen Micloș și pe Cerei Mihaiu, se nu le crezi, că aceștia numai clevețe scriu asupra rezoluției mai sus aduse, pentru că *ne ura neamul, credința și legea*, ca niște calvinii, dară romano-catolicii credința românilor nu o pot uri, fiind una ca a lor”²⁸.

Consider important acest citat din două motive. Pe de o parte, din ultima frază a citatului se înțelege că face analogie între credința românilor și a romano-catolicilor. În al doilea rând se aduce aici un reproș indirect ortodocșilor.

Acest citat controversat în istoriografia ulterioară, a fost prezentat de către istoricii uniți de la răspântia secolelor XIX-XX drept un argument pentru afirmația că românii au fost, fără să știe, uniți cu Biserica Romei în toată istoria lor, căci doar astfel pot fi adevărate cuvintele lui Șincai că romano-catolicii nu pot urî credința românilor, fiind una cu a lor. Totuși, considerăm că Șincai

²² Gheorghe Șincai, *op. cit.*, p. 229.

²³ *Ibidem*, p. 262.

²⁴ *Ibidem*, p. 230.

²⁵ *Ibidem*, p. 237.

²⁶ *Ibidem*, p. 348.

²⁷ *Ibidem*, p. 373-374.

²⁸ *Ibidem*, p. 237.

a vrut să spună cu totul altceva. Din citatele următoare se va putea constata că Șincai nu a fost un adept al primatului papal, iar atunci când vorbește de unitatea de credință dintre catolici și ortodocși, el se referă la faptul că religiile lor sunt total opuse celor protestante. Din citat reiese cât se poate de limpede că unitatea de credință dintre catolici și ortodocși se face în contra calvinilor. Cu siguranță că reformații ne urau credința, urau și desconsiderau închinarea românilor la icoane, la cruce, luau în derâdere cele Șapte Taine. Dar exact aceleași învățături de credință (cruce, icoane, Taine) sunt și catolice în același timp. Prin urmare, Șincai dorește să arate apropierea evidentă între credința ortodoxă răsăriteană a românilor, și cea a latinilor. Cei din urmă nu ar fi putut niciodată să urască credința și închinarea la icoane, la sfinți a românilor, precum calvinii.

Totuși, rămâne o întrebare. Șincai afirmă lămurit că e una credința românilor cu a catolicilor. De ce trece Șincai pur și simplu peste anumite dogme, precum primatul papal? Într-un alt citat se împotrivesc cu înverșunare acestuia, dovedind faptul că a rămas răsăritean și că nu a părăsit legea românească veche. Credem că el chiar se considera răsăritean, dar unul care a primit ceva în plus, anumite dogme pe care le considera fără importanță pentru viața sa religioasă interioară, sufletească, dar a căror primire putea scoate poporul român din situația materială și culturală deplorabilă în care se găsea. Consider că, în mod evident, citatul de mai sus se adresează neuniților, celor care nu se arătau dispuși să accepte concesiile mici de a primi o dogmă seacă, exterioară – acceptarea primatului papal. Reiese că Șincai nu privea acceptarea unirii decât ca pe un mijloc de propășire materială și culturală a neamului și nicidecum ca o problemă soteriologică. De aceea îi întreabă pe neuniți: de ce nu-și cunosc binele și interesul și nu acceptă ceea ce a acceptat și el? Îi mai întreabă care este motivul pentru care se află mai degrabă dispuși să conlucreze cu oameni de alt neam (se referea la ierarhia sârbească), în loc să se alăture uniților. Și în final Îl roagă pe Dumnezeu să le dea acestor neuniți înțelepciune.

Dar aceste cuvinte nu sunt scrise de un om preocupat de viața sa religioasă, ci preocupat doar de problemele naționale. În același timp, neuniții, ortodocșii erau mai degrabă interesați de păstrarea purității legii și acceptau să facă parte din marea națiune confesională ortodoxă a monarhiei. Din această cauză locuitorii români din Brașov au jurat în anul 1723 să nu părăsească legea lor, să o păstreze așa cum au primit-o de la înaintași, fără adăugire sau fără scădere. Ortodocșii nu considerau primatul papal ca pe o dogmă seacă, exterioară, fără repercusiuni asupra vieții interioare sufletești, dar și exterioare, sociale a românilor.

Și faptul că au avut dreptate o dovedește chiar alt citat al lui Șincai, anume acela în care se plânge că „[...] se află nebuni ca aceia cari gândesc că greco-catholicii pentru că se numesc uniți, trebuie se fie supuși romano-catholicilor; ci înțelepciunea arată că a fi unit cuiva atât înseamnă, cât a fi lui asemenea și nu supus. Barem de s-ar arăta și cu fapta ce arată înțelepciunea!”²⁹. Astfel exista pericolul ca Unirea așa cum o înțelegea Șincai să nu fie înțeleasă tot la fel și de către catolici sau latini. Din acest motiv, clericii și fruntașii greco-catolici se împotriveau oricăror încercări de a li se impune de către catolici noi dogme, noi adăugiri. Prin urmare, atât Șincai, cât și Maior, au criticat poziția absolutistă și autoritară a papei de la Roma în Biserica Catholică. Iar una din preocupările de căpetenie ale lui Samuil Micu a fost aceea de a traduce din Sfinți Părinți răsăriteni și de a rescrie colecția de canoane orientale. Maior va scrie chiar o carte îndreptată împotriva primatului papal, tipărită doar în anul 1894 la București și 1948 la Sibiu (e vorba de *Procanonul*). Șincai se limitează doar la exprimarea nelămuririi pentru necesitatea ca noua eparhie de Făgăraș să fie confirmată de papa și neacceptând în întregime consecința logică a dogmei primatului papal (anume supunerea tuturor episcopilor scaunului roman). Arată că Patachi „[...] își băgase în cap, încă de tiner, că nu pote fi vreo episcopie adevărată pre lume, de nu va fi întărită (ce zic întărită, ba de nou făcută și întemeiată!) de patriarhul Romei, următorul verhovnicului apostolilor, sântului Petru. De la carea prejudecată pe vlădicul Ioann Patachi l-ar fi putut desbate încă și tatăl meu, Ioann Șincai, când l-au fost dat moșul meu Andreiu, lângă dânsul, poslujnic, și numai pentru aceia l-au dus acasă, pentru că l-au aflat odineoară măturând poiata vlădicească, de ar fi

²⁹ *Ibidem*, p. 264.

știut să-l întrebe, oare de s-ar uni Biserica Antiohiei cu Biserica Romei, de lipsă ar fi să se întărească episcopia Antiohiei prin episcopul Romei, au ba? fiindcă mai înainte au întemeiat S. Petru pe Biserica cea din Antiohia, decât pe cea din Roma. Căci eu cred că vlădicul Ioann Patachi ar fi răspuns că Biserica Antiohiei nu are mai mult op de vreo întărire. Așadară Biserica românilor din Ardeal, al căria arhiepiscop, S. Theofil, au șezut în săborul cel dintăiu a toată lumea și dintăiu de la Nichea, unul fiind din cei 318 sfinți părinți, precum s-au arătat la anul 325, încă ce lipsă au avut de întărirea patriarhului Romei? Au nu pentru aceea s-au făcut episcopia Făgărașului, ca să se îngroape mitropolia Bălgradului? Dară pentru ce să se îngroape mitropolia? Au nu pentru aceea ca românii să fie supuși neamurilor acelora pe care ei le-au întors la creștinătate? Bine cugetă așadară Samoil Clain de Sad, când scrie așa: «Mai bine ar fi făcut vlădicul Ioann Patachi să fie cerut de la papa ca mitropolia cea mai dinainte să se fi întărit de la papa și după ce s-au unit, decât să facă altă episcopie noao supt chiemarea Sfântului Nicolae, în Făgăraș»³⁰

Mai mult, Șincai începe să-și pună și întrebări dacă uniația nu produce cumva și pagube sau dacă nu este o păcăleală, de pe urma căreia profită alți, și nu românii. Astfel, atunci când prezintă diploma imperială din 5 septembrie 1699, prin care catolicii sunt îndreptățiți la ocuparea mai multor dregătorii în principat, și chiar și la unul din cele trei sigilii ale țării, Șincai afirmă: „În punctul acesta ca și în celelalte prea mult s-au ajutat lătinii prin noi, uniții, numai de ne-ar fi mulțemit uniților sau de ne-ar mulțemi și în timpul de-acum! Ca acatholicii și mai ales calvinii carii stăpâna mai nainte, în nemica se întrecă pe catholici. Ca catholicii singuri se aibă pe mâna sa o pecete a țerei, și toate arhivurile se le păzească și ei, după proporție; pentru că proporția, numărînd și pre uniți, cu mult mai mare era. Ci noi, românii, de vom lua afară clerul cel unit carele încă mai numai atâta se socotește, cât a cincea roată la carr, ce folos am avut sau avem din toate acestea?”³¹

Așadar, Șincai își manifestă temerea că această concesie în materie de credință să nu aibă efect asupra vieții naționale. Ori tocmai acest lucru se dovedea a se realiza din ce în ce mai mult. Din acest motiv, el însuși intră în conflict cu autoritățile Bisericii sale. Adept al uniației ca singur mijloc prin care neamul românesc putea ajunge la propășire, dar neliniștit și frustrat că această uniație începe să-și arate roadele negative, Șincai se află într-o situație ingrată, neplăcută – aceea de a fi nevoit să se autocenzureze, să se gândească de mai multe ori înainte de a scrie ceva: „Ziseiu că aș putea mai multe cuvânta, dară mă tem de limbile cele clevetitoare și de crierii cei goli carii lezne ar putea stârni despre mine ce nici gândesc când scriu aceste. O întrebare tătuși îndrăznesc a face, carea este aceasta: Dintre doi arhieriei românești din Ardeal, adecă Ioann Bob și Vasile Moga, care și astăzi, în zioa de Sântă Măria Mare din anul 1811, trăiesc, care s-ar putea zice cel adevărat următoriu al Sântului Theofil?”³². Este evident că dacă pune această întrebare, atunci răspunsul său nerostit nu poate fi decât Vasile Moga.

Spre deosebire de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, la Petru Maior apare o viziune istorică mult mai clar precizată. Termenii *credință* și *lege* au sensuri deosebite, cel dintâi semnificând dogma, învățătura de credință, iar cel de-al doilea ritul și canoanele. Astfel, pe de o parte, „Besearica românilor totdeauna au fost de leagea greceasca”³³, iar pe de altă parte, „[...] românii, de când au primit credința în Hs împreună și grecii, au fost una cu catholicii și uniți în credință cu Besearica Romei vechi, până în anul de la Hs. 1054”³⁴, când au devenit „neuniți” („de la începutul desbinărei ce se feace întră besearica cea grecească și întră besearica cea lătinească s-au ținut de neunire”³⁵). Mai târziu, Asăneștii „[...] nu numai în credință s-au unit cu Besearica Romei vechi,

³⁰ *Ibidem*, p. 339.

³¹ *Ibidem*, p. 246.

³² *Ibidem*, p. 341.

³³ Petru Maior, *Istoria besearicii românilor*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioan Chindriș, I, București, 1995, p. 96.

³⁴ *Ibidem*, p. 106.

³⁵ *Ibidem*, p. 111.

ci și unele din legea lătimească au primit” (considerăm că prin *credință* înțelege recunoașterea primatului papal, iar prin *lege* schimbarea ritului, a obiceiurilor și tradițiilor strămoșești).

Românii nord-dunăreni însă, continuă Maior, au iubit atât de mult legea sau ritul lor, încât au refuzat să-i accepte pe episcopii latini, hirotoniți de catolici pentru cumani: „Românii temându-se că aceste doară într-acolo ținesc ca pre urmă să se lipsească de legea și obiceiurile în care s-au pomenit, nice pre episcopul vicariu, nici împărtășirea Besearicei Romane n-au vrut să o priimească, ci se ținură de episcopii lor cei cu eparhie neuniți. Pentru care îi și numește Papa în mai sus cetita lui scrisoare cea către craiul Bela, schismatici”³⁶. Ulterior, în epoca protestantă, românii au avut mult de suferit de pe urma calvinilor, deoarece aceștia, de „[...] sfintele taine, cinstirea icoanelor și a moaștelor, posturile, slujbele besericești, călugăriia și alte toate se lapădă. Toată legea și țeremoniile sfinte se numesc închinare la idoli, superstiții și lucruri de nemica și aceste toate din sfintele scripturi se nevoiește a le răsturna calvinul izvoditoriu”³⁷.

Deosebirea dintre *credință* și *lege* rezultă cu claritate atunci când e prezentată unirea bisericească a românilor: „Și așa toți românii din Ardeal se uniră cu Besearica Romei în credință, iară nu în lege, că legea grecească totdeauna și după făcuta unire o au ținut întreagă și până astăzi o țin, încă mai bine și mai curat decum vād eu că se ține prin besearicile sîrbilor celor neuniți”³⁸. Opoziția clerului greco-catolic împotriva teologului iezuit a avut drept motiv tot teama ca nu cumva acesta să intenționeze latinizarea Bisericii Unite: „Ci nu multă vreme după aceea, fiind silit arhiepiscopul Athanasie, după rânduiala Diplomei a doao a lui Leopold, împăratul romanilor, să-și țină în coaste theolog și acela i se da de lege lătimească, românilor, luând dintru aceeaia scandală, nu le ticni de unire [...]. Văzând pre theologul cel de lângă arhiepiscopul lor că nu are barbă după obiceiul Besearicei Răsăritului și în Păreasimi mănca oao, adecă că e de lege lătimească sau cum se zice de obște popistaș, avură prepus că pentru aceeaia fu dat să fie lângă arhiepiscop, ca pre încetu pe toți românii să-i tragă la lege lătimească, adecă să-i facă popistași și să-i silească a mănca oao în Păreasimi. În care prepus cu atâta mai vârtos se întărea, că încă nu le era bine vindecate ranele ceale de calvini, care le făcuse până aci silă cunoștințelor lor, cășunate în sufletele lor”³⁹.

Menținerea ritului răsăritean este pentru Maior de o importanță covârșitoare. La nici un alt corifeu al Școlii Ardelene nu se remarcă într-un asemenea grad importanța pe care o avea pentru clerul român menținerea vechiului rit sau a vechii legi strămoșești. Dragostea față de unire era cu mult mai mică decât dragostea pentru tradiție și ritul răsăritean: „Mulți [...] dintră uniții români, nu numai mireni, ci și preoți socotea că mai bine va fi de nu cu bună vreme să rumpă unirea cea cu Besearica Romei făcută, decât strămoșeasca lege și tocmeală să o sufere schimbată. De aceea, dacă mai nainte numai câte unii și pre câtinel și mai mult cu cârtirea decât cu fapta s-au împotrivit făcutei uniri, acum cu gloată și cu larmă au început a scădea de la unire, ba încă și silă a face celora ce vrea să rămână în unire”⁴⁰.

Abia episcopul Inocențiu Micu a reușit să liniștească temerile românilor, având grijă „[...] ca legea și toate tocmealele Besearicei Răsăritului pretutindene curat să se țină [...] toți la ceale vechi obiceiuri să se întoarcă. [...] Le scoase [oamenilor – n.a.] frica aceia din inimă, carea o avea, să nu li se schimbe legea cea veachie. În urma acestora prinse a pune theologului hotar, ca nemica din obiceiurile și tocmealele ceale popistașești să nu cuteze a vîrî între români”⁴¹.

Episcopul Klein a avut însă de suferit mari prigoane, mai ales că teologul iezuit a fost din nou „[...] pus în coastele vlădicului și multe din ceale ce ceruse vlădica pentru fericirea românilor fură îngropate întru adâncul tăcerii”. Înlăturarea lui Klein a produs profunde nemulțumiri în rândurile uniților, astfel că, potrivit lui Petru Maior, revoltele confesionale de la mijlocul secolului

³⁶ *Ibidem*, p. 113-114.

³⁷ *Ibidem*, p. 118.

³⁸ *Ibidem*, p. 122.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 124.

⁴¹ *Ibidem*, p. 126.

al XVIII-lea s-au datorat nu numai nemulțumirii ortodocșilor, ci și scârbei de care au fost cuprinși uniți: „în zilele vlădicului Petru Pavel Aron partea cea mai mare a românilor în Ardeal au trecut la neunire și pentru pricinile care le-am spus mai sus și pentru că foarte s-au scârbit de pedeapsa cu care fu pedepsit părintele cel bun al românilor, vlădica Inochentie Clain, și pentru că prin aceia carii până astăzi nu iubesc să fie românii laolaltă nici uniți, nici neuniți, ci îi voiesc despărțiți, ca cum ar fi doao neamuri, cu osebite tehe și meșteșuguri fu ajutată răscoala aceasta”⁴².

Poziția lui Petru Maior referitoare la conflictele confesionale este foarte interesantă. Lipsește cu totul patosul confesional, iar ortodocșii nu sunt condamnați pur și simplu. Consideră deplorabil faptul că autoritățile militare habsburgice „începură a goni și ei pre preoții cei neuniți, cât cu primejdie era preotului neunit a se întâlni cu unii oameni ca aceștia în drum”⁴³. Nu se dă în lături în a-i ridiculiza pe episcopii uniți Atanasie Rednic și Ioan Bob, care au folosit mijloace nu tocmai inteligente în timpul campaniilor lor de refacere a parohiilor unite din sudul Transilvaniei.

Totodată, Maior recunoaște și situația tristă a ortodocșilor ardeleni: „Nu pot să spun toate greutățile care le au preoții cei neuniți în Ardeal. Și acestea pentru că pre neuniți neamurile cele din Ardeal după legile țării îi socotesc numai suferiți în Ardeal, iară nu priimiți, cum priimiți sunt alții. Întru atâtea greutăți fiind bieții preoți neuniți cu tot clirosul lor în Ardeal, nu e de mirare că pentru singur numele cel de neunit se uresc a mai purta atâtea greutăți, și pentru aceia mulți dintre dânșii cu sate și cu parohii cu tot numele cel de neunit îl schimbă în numele de unit și cu această puțină schimbare scapă de vechile greutăți și se împărătesc cădințelor celor ce le au neamurile cele priimate în Ardeal. [...] Bieții români neuniți din Ardeal, după ce mulți ani au fost lipsiți de arhipăstoriu, abia așteaptă să capete episcop, precum și căpătară pre Vasile Moga. De carea cu atâta mai vârtos s-au bucurat, că acesta iaste român și născut în Ardeal, carele bine știe și simte greutățile neuniților, ca cel ce și el au înnotat în dânsele. Pentru aceia tare nădejde avea într-însul că îi va ușura de greutățile care mai nu le pot purta. Și drept, și el are fierbinte râvnă ca în tot chipul să-i ajute. Pentru aceia, măcar că încă e sărac, n-au pregetat pre acel lung și cu mare cheltuială drum a ajunge până la Înălțatul Împărat în Beciu, de unde mângâiat s-au întors cu nădejdea. Însă ce nu ar putea împlini după lungul dor al clerului neunit, nu neahărniciei lui sau leneviei se cade a se imputa, deoarece atârnă de la tocmealele mai sus cetite, care întru aceia razimă, că neuniții se socotesc în Ardeal numai suferiți, și nu ai țării fi”⁴⁴.

Mai presus de toate însă, remarcă victorios că și uniții au avut câștig de cauză în strădaniile lor de a-și menține nealterat ritul: „Că aceștia [uniții – n.a.] măcar ce întâmplări le-au venit asupra și au avut a se lupta cu dânsele, cu toate acestea legea sa grecească pururea necălcată o au ținut și o țin până astăzi, ba nice Împărăția nu vrea, nice Scaunul Romei astăzi nu poartă acele cugete, ca românii cei uniți să facă ceva schimbare în legea sa cea grecească, ci întragă, zisei întreguță o țin; nici la aceia n-au fost niciodată siliți ca să adauge la simvolul credinței: «Și de la Fiul purcedu», nici să pomenească pe Papa în Liturghie, ci fieștecare preot singur pre arhierul eparhiei întru care iaste îl pomenește”⁴⁵.

În anii în care Petru Maior își redacta istoria sa bisericească, violențele confesionale nu mai erau de actualitate: „[...] s-a stins urgiia aceia întră uniți și întră neuniți, carea mai înainte se vedea a fi neînvinsă, cât acum nu numai nu se gonesc, nu se batjocoresc unii pre alții, ci încă cu prietenie frățască petrec laolaltă, ba și la îngropăciunea morților și la maslu și întru alte tocmeale duhovnicești și bisericești se adună laolaltă, cântă și slujesc împreună, fără dea se sfii unii de alții și poporeni și cei uniți și cei neuniți, fără osebire chiamă la unele ca acestea preoți și neuniți și uniți, numai cât preoții nu slujesc liturghie unul în besearica altuia, măcar că și aceasta am văzut făcându-se câteodată. [...] Ce e mai mult, fără osebire se ispoveduesc uniții la preoți neuniți și neuniții la preoți uniți; ba și însuși preoții fac aceiași. Pre multe locuri nici nu mai auzi acum vorbă

⁴² *Ibidem*, p. 131.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 142-143.

⁴⁵ *Ibidem*.

de unire și de neunire, numai cât pre unii îi chiamă uniți și pre alții neuniți, după felul arhierului căruia sunt supuși”⁴⁶.

După cum s-a putut constata, citatele prezentate până acum reflectă cât se poate de clar un secol de convulsii care au alterat viața românilor ardeleni, indiferent dacă au fost uniți sau neuniți. A fost nevoie într-adevăr de un secol, pentru ca ambele confesiuni să se accepte reciproc și să poată colabora. Numai că, din păcate, conflictele violente au fost inevitabile.

Din citatele prezentate mai sus, consider că pot fi trase următoarele concluzii:

- În centrul preocupării românilor s-a aflat ritul și menținerea nealterată a vechilor obiceiuri, moștenite de la strămoși. Acest fapt era de altfel cunoscut de celelalte națiuni din Transilvania⁴⁷ și aveau treptat să-l învețe și autoritățile habsburgice catolice.

- Deși aspectul dogmatic a jucat un rol mai puțin important, totuși el a fost invocat de opoziții unirii. Pentru ortodocși, *legea strămoșească* cuprindea atât ritul liturgic, cât și credința pravoslavnică. Prin acceptarea unirii religioase, se părăsea totodată și legea strămoșească, iar respectarea ritualului era lipsită de valoare. Prin urmare, mântuirea devenea un deziderat imposibil de atins.

- Problema legăturii dintre rit și lege i-a preocupat și pe greco-catolici, încă din primii ani ai unirii⁴⁸. Condiția pentru unire, pusă de clericii români, a fost menținerea nealterată a legii, fapt menționat și în Cartea de Mărturie datată 7 octombrie 1698. Ulterior însă, clerul greco-catolic ardelean a avut de înfruntat, la fel ca și cel greco-catolic ucrainean, măsurile latinizante ale ierarhiei romano-catolice și în special ale paterilor iezuiți.

- Misiunea greco-catolicilor nu a fost așadar facilă. Ei au trebuit să „lupte” pe două fronturi: împotriva latinilor, care doreau realizarea unei uniri cât mai aproape de identificare (dar care, prin consecințele ei, era mai mult decât dureroasă pentru clerul greco-catolic), cât și a neuniților (care îi acuzau pe greco-catolici de ceea ce aceștia doreau să evite cu orice preț – anume părăsirea legii strămoșești). Motivul acestei situații ingrate a greco-catolicilor a constat în ambiguitatea poziției lor ecleziale, exprimată în mod elocvent de ortodocși prin sintagma „legea a treia”. Fără a fi nici catolici adevărați, nici ortodocși adevărați, greco-catolicii se situau pe o poziție de mijloc.

- Din scrierile lui Șincai se poate deduce că greco-catolicii s-au considerat mai pragmatici. Simpla recunoaștere a primatului papal nu părea pentru ei un compromis cu semnificații prea mari. Foloasele acestui compromis erau însă considerabile – propășirea culturală a neamului. Tocmai de aceea, nu-i puteau înțelege pe ortodocșii care nu acceptau acest mic compromis, preferând să colaboreze cu cei de alt neam. Ortodocșii însă doreau cu orice preț să păstreze nealterată „legea strămoșească”, fără adăugiri, acuzându-i pe greco-catolici de trădare și amăgire a conștiinței.

- Confrunțați cu asemenea acuze, greco-catolicii s-au văzut nevoiți să aducă, în apărarea lor, două argumente: a) prin unirea religioasă nu a fost afectată „legea strămoșească” și b) unirea religioasă nu este altceva decât revenirea la situația legală și dreaptă de dinainte de schismă. Referitor la prima chestiune, se poate constata faptul că, în scrierile corifeilor greco-catolici ai Școlii Ardelene, termenul *lege* a cunoscut o transformare radicală. Dacă la Samuil Micu el era sinonim cu acela de *religie* (deci credință religioasă), la Șincai și apoi la Maior el era sinonim cu termenul *rit*. Unirea religioasă nu a fost așadar altceva, în concepția greco-catolicilor, decât acceptarea unor adăugiri, dar cu menținerea vechiului rit, adică a vechii legi strămoșești. Referitor la cea de-a doua chestiune, corifeii greco-catolici ai Școlii Ardelene au susținut cu tărie faptul că, la începuturi, întreaga Biserică a fost una și catolică, unită în acceptarea primatului papal. Așadar, cei

⁴⁶ *Ibidem*, p. 133.

⁴⁷ Caracteristică este, în acest sens, afirmația cancelarului Nicolae Bethlen către iezuitul Neurauter: „Mare lucru ai primit și greu, a învăța pe proști, preoții și norodul românesc, carii nu știu alta, nici au altă religie, fără numai: *așa am pomenit*” (Gh. Șincai, *op. cit.*, vol. III, p. 274).

⁴⁸ Astfel, în timpul anchetelor organizate prin ordinul Dietei în 1699, protopopul Mihai din Călata declara că nu vrea să-și schimbe credința, ba chiar că e gata să moară pentru ea, dar că face totuși rugăciuni pentru papa.

care s-au rupt au fost „neuniții”, clerul greco-catolic nefăcând altceva decât să revină la starea de drept și de normalitate.

PAUL BRUSANOWSKI